

Костенко Р. Ф.

РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ФАКТОРА У ВИБОРАХ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ 1990-1994 РОКІВ)

Статтю присвячено ролі регіональних (територіальних) факторів у політичному процесі. У роботі автор описує окремі аспекти впливу політичних, економічних "субфакторів" на політичні вибори в Україні протягом 1990—1994 років. Комплексний регіональний фактор включає також вплив таких факторів, як етнічна й соціальна структура населення. Дослідження показує, що роль регіональних факторів протягом виборів була відчутною. Як зазначає автор, більшість особливостей результатів виборів були спричинені впливом саме регіональних факторів. Складність описуваного феномена спричинена взаємним впливом останніх, що діють у політичному процесі.

І. Постановка проблеми

У політичній науці ми часто маємо справу з прямою чи опосередкованою залежністю певного політичного процесу від територіальної приналежності об'єкта дослідження. Існує навіть ціла наука — геополітика, — яка проголошує, що показує особливості досліджуваного явища в залежності від особливостей території, географії тощо. Однак у геополітиці ми не знаходимо чіткого взаємозв'язку між територіальною приналежністю і наслідками, які ця приналежність накладає на досліджуваний суб'єкт. Не знаходимо також пояснення, яким саме чином територіальний чинник діє на процес чи явище, а, здебільшого, маємо лише опис певного стану справ. Роботу присвячено розкриттю реальної ролі територіального чинника в політичному процесі на прикладі виборів в Україні 1990—1994 років.

У суспільстві діють різні сили, чинники (від слова причина) або фактори, оскільки завжди існують інтереси та суб'єкти — носії цих інтересів. У тих демократичних суспільствах (де політичні сторони під час народного волевиявлення діють відкрито, відповідно до установлених правил суспільної поведінки) ці фактори проявляються якнайповніше і найяскравіше під час виборів, референдумів, плебісцитів або соціологічних опитувань, оскільки на час виборів припадає, як правило, пік політичної активності сторін.

В Україні в цілому та в окремих її регіонах також співвідношення політичних сил багато в

чому залежить від територіального розподілу впливу політичних партій і суспільно-політичних рухів. І хоча роль і місце окремих партій та політичних рухів, їхній вплив на населення певних територій залежить від дуже багатьох чинників (історико-географічного, демографічного, соціального, економічного тощо), територіальному чинникові (історико-географічному) належить особливе місце, оскільки він (вони) — це не лише абстрактне поняття географічної території, від якої, як, наприклад, у геополітиці, суттєво залежать особливості поведінки її жителів. Територіальний чинник — це вплив політичних традицій, зв'язаних з певним регіоном, певними носіями, їх політичною свідомістю, яка, в свою чергу, формувалась історично. Так, політичний плюралізм, що існував до Першої світової війни в Австро-Угорщині і навіть після неї в міжвоєнній Польщі, до складу яких входила Галичина, давав можливість розвиватися парламентським формам боротьби і, відповідно, парламентським політичним традиціям. Саме цим пояснюється той факт, що сьогодні політична свідомість населення цього регіону в цілому є значно розвинутішою, ніж в інших регіонах країни, хоча і має в цілому однобоке — центристське й правочентристське, національно-державницьке спрямування. Говорячи про "однобокість", ми не даємо суб'єктивної оцінки явищу, оскільки в науці, ми маємо уникати суб'єктивних суджень. Ця "односпрямованість", зрештою, має своє історичне підґрунтя, яке її значною мірою виправдовує.

У той же час царський деспотизм і особливо більшовицький терор на сході України зовсім не сприяли розвиткові політичного плюралізму. Диктат однієї групи людей (компартії, командно-адміністративної системи, держави) тут став звичайним явищем і ввійшов у політичну свідомість населення й навіть саме слово "партія" часто ототожнювалося з поняттям "комуністична". З іншого боку, незатребуваність населення як активного діяча, суб'єкта у політичних процесах, спричинилася до політичної пасивності більшості населення (який смисл боротися, якщо це не лише не дає результату, а до того ж є небезпечним?). На Сході України значну роль традиційно грають лівоцентристські й ліві політичні сили.

Окремим аспектом територіального чинника є поліетнічність: етнічний склад населення, наявність етнічних меншостей, ступінь укорінення етносів у територію, яку вони населяють.

У політичній теорії існує кілька припущень стосовно цього чинника. Так, О. Шаблій [1] стверджує, що в цілому на поліетнічних територіях партії й рухи, що відстоюють політичні інтереси корінного етносу, одержують на виборах менше голосів, ніж на територіях, де корінна нація кількісно переважає. "На Тернопільщині, наприклад, де корінне населення складає 96,8 %, понад 80 % виборців проголосували на виборах за кандидатів на пост першого Президента України від демократичних сил, 98,7 % — за незалежну Україну на референдумі 1 грудня 1991 р. І навпаки, на Луганщині ці показники мали відповідно такий вигляд: 51,9 %, 12,7 і 83,9 %, на Закарпатті — 78,4 %, 35,4, 92,6 %" [2]. Звичайно, було б неправильно говорити про винятковий вплив етнічного чинника у цьому випадку, однак ми можемо розглядати його вплив опосередковано.

Соціальна структура населення території значною мірою визначає підтримку певних партій виборцями і політичний вплив цих партій у суспільстві. Можна стверджувати, що "пролетарські" й високоурбанізовані регіони мають "червоне" забарвлення" [3]. У сільських регіонах, де село було по суті знищено в 30-ті роки голодомором, панують соціалістичні й прокомуністичні сили та партії (наприклад, СелПУ). В іншому випадку, наприклад, на Заході України, де командно-адміністративна система не встигла глибоко зруйнувати старі сільськогосподарські традиції, значно більший вплив мають праві, націонал-демократичні партії та рухи. На загал, можна стверджувати, що село є інертнішим у політичному сенсі, ніж урбанізовані регіони.

Третій аспект територіального чинника — політико- й економіко-географічне становище

територій. Можемо помітити закономірність: окраїнні регіони найчастіше тяжіють до сепаратизму. Тут виникають сили й рухи, що явно або завуальовано, іноді під прикриттям різних причин ("економічної доцільності", "регіонального суверенітету", вільних економічних зон, мовно-культурних особливостей тощо) намагаються відірвати від держави частину її території. Так виникла проблема політичного русинства на Закарпатті, кримського російського сепаратизму. Аналогічні тенденції характерні й для Донбасу. Галичина ж, навпаки, послідовно тяжіла до цілої України, хоча за політичним розвитком, за рівнем політичної свідомості населення Галичини незмірно перевершує навіть найближчі сусідні з нею регіони.

Свідченням існування незримої соціально-культурної межі між регіонами на початку 90-х років є політична ситуація у двох сусідніх областях — Тернопільській та Хмельницькій, розділених Збручем (колишній кордон Австро-Угорщини і Польщі — та Росії й СРСР відповідно). Антропологічно, за мовою, звичаями і, в цілому, за культурними ознаками населення цих областей мало чим відрізняється між собою, однак в результатах голосування завжди є велика різниця (наприклад, на виборах Президента України 1 грудня 1991 року за претендентів від демократів на Тернопільщині проголосувало 80,2 % виборців, а на Хмельниччині — тільки 20,3 %, хоча 1 грудня за незалежність Хмельницька область проголосувала не гірше, ніж Тернопільська — "за" відповідно 96,3 і 98,7 %) [4].

Таким чином, політичні процеси в окремих регіонах України протікають далеко не однорідно. Характер і розвиток цих політичних процесів у майбутньому можна передбачати, якщо знати особливості дії самих чинників, що впливають на них, та їхній взаємозв'язок.

Розглянемо дію територіальних чинників на чотирьох прикладах: за результатами Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року про підтвердження Акта проголошення незалежності України, виборів Президента України того ж 1 грудня 1991 року, парламентських виборів 1994 року та виборів Президента України 1994 року.

II. Референдум 1 грудня 1990 року

Референдум проходив за специфічних умов. Хоча 16 липня 1990 року Україна проголосила свій суверенітет, сили, що виступали за відновлення СРСР і відтворення старих відносин, наполегливо вели підготовку до підписання нового союзного договору. Внаслідок цього зростала внутрішньосуспільна політична конфронтація, що закінчилася комуністичним путчем у Москві,

який відкрито підтримали ліві й де-факто — влада в Україні.

І все ж не вельми прогресивна Верховна Рада 24 серпня 1991 року ухвалила Акт проголошення незалежності України. Обставини склалися так, що за цей історичний документ майже одногосно висловилися дві протилежні сили Верховної Ради — національно-демократична та прокомуністична. Все це свідчить про одну дуже цікаву особливість: різні, іноді протилежні політичні сили, можуть досягати однакових результатів, переслідуючи при цьому свої (теж різні!) політичні інтереси. Самостійну Україну демократи, скоріше за все, уявляли як національну державу українського народу, у якій будуть забезпечені всі цивільні права етнічним меншинам, у той час як "група 239" сподівалася, очевидно, на "хутірєць", "вотчину", достатньо незалежну від Москви. За таких умов останнє слово було віддано громадянам України на референдумі 1 грудня 1991 року. Була тривога, що Східна й Південна Україна, особливо Донбас і Крим, не підтримають Акт. Результати референдуму шокували багатьох непосвячених: взяло участь 84, 18 % усіх виборців, з них 90,32 % — за незалежність [5]. Отже, Україна — від рядового виборця до Верховної Ради — вищого органу влади висловилася однозначно за свою самостійність.

Водночас цей успіх може бути "географічно перемінним", про що свідчить картосхема (мал. 1). Аналіз її дає можливість дійти таких висновків.

1. Виділяється шість груп областей, населення яких по-різному проголосувало за самостійність України (голоси "за", %):

а) Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська — 97,5—98,7 %;

б) Полтавська, Житомирська, Вінницька, Київська, Черкаська, Хмельницька, Рівненська, Волинська — 94,9—96,0 %;

в) Сумська, Чернігівська, Закарпатська, Чернівецька, Кіровоградська 92,6—93,7 %;

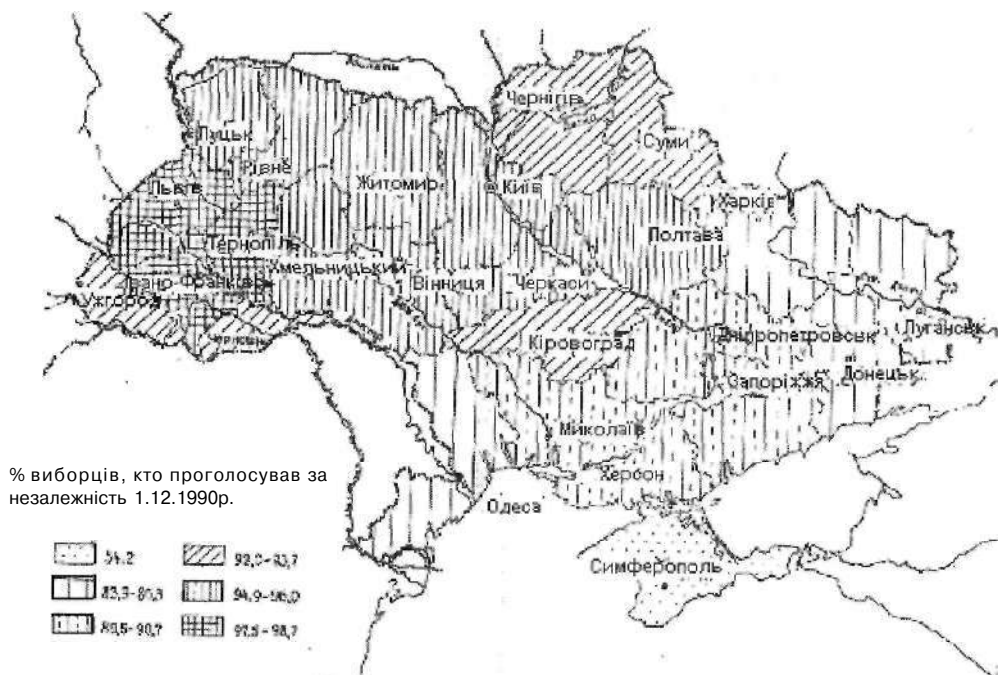
г) Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, Запорізька області — 59,5—93,7 %;

д) Донецька, Луганська, Харківська, Одеська — 83,9—86,3 %;

е) Республіка Крим — 54,2 % [6].

2. Виявляється своєрідна "вісь" Львів—Київ, від якої концентрично розташовуються зони, де національно-державницькі настрої поступово згасають, причому в західній частині це "згасання" відбувається повільніше, в східній, південно-східній — інтенсивніше, а в напрямку Київ—Крим — найінтенсивніше.

3. В усіх областях кількість тих, хто проголосував за незалежність, перевищувала кількість українців. Це свідчить, що "за" висловилися велика частина етнічної меншості — в тому числі росіян. У загальному коефіцієнт кореляції між питомою вагою українців в областях і частот тих, хто проголосував за незалежність України, високий і склав 0,88 (-0,9). Обчислене рівняння регресії має вигляд: $y = 56,61 + 0,45x$ Незалежна змінна (x) — кількість українців у регіоні, залежна змінна (y) — кількість виборців, що

Мал. 1. Референдум на підтримку Акта проголошення незалежності (1.12.1990 р.)

проголосували за незалежність. Так, у Криму, де, за офіційними даними, питома вага українців в етнічному складі населення складає тільки 25,8 %, за незалежність України віддали голоси 54,2 % виборців [7].

4. Чим вищий рівень урбанізації областей, тим у цілому менше в них тих, хто підтримав незалежність. Тут, мабуть, не останню роль зіграв етнічний чинник: у високоурбанізованих областях — Луганській, Донецькій, Харківській, Запорізькій, Дніпропетровській переважає російське й російськомовне населення, орієнтоване значною мірою на Росію.

Хоча названі регіональні особливості, виявлені за показником ставлення населення до самостійності України і є важливими, однак вони лише незначною мірою (за винятком Криму) характеризують ставлення електорату до такого принципового питання, як напрям політичного розвитку України і сил, що його реалізують. Цей аспект географічного чинника переконливіше представляють результати голосування на перших президентських виборах.

III. *Вибори Президента*

На пост Президента претендували шість кандидатів від різних політичних груп: Леонід Кравчук — від "партії влади", Левко Лук'яненко — від УРП, В'ячеслав Чорновіл — від Руху, Ігор Юхновський — від ДемПУ, Володимир Гриньов та Леонід Табурянський — від інших, менш значних, політичних сил. В. Чорновіл, І. Юхновський і Л. Лук'яненко представляли демократичні сили.

Результати виборів: за Л. Кравчука — 61,59 %, В. Чорновола — 23,27, Л. Лук'яненка — 4,49, В. Гриньова — 4,17, І. Юхновського — 1,74 і Л. Табурянського — 0,57 %. Таким чином, переміг Леонід Кравчук. Його "опозиція" з п'яти представників набрала 34,24 % усіх голосів, у тому числі "демократи" — 29,50 %. У цілому за претендента від "партії влади" проголосувало вдвічі більше виборців. Це відображало поляризацію політичних відносин в Україні, протиставлення "лівих" та "правих" сил (як з'ясувалося, Леонід Кравчук після виборів став "центристом" і об'єктом критики з обох крайніх позицій).

Розподіл сили в областях між "партією влади" та демократами за результатами президентських виборів має такий вигляд: на Заході, особливо в Галичині, електорат висловився за демократів, на Сході — за "партію влади". Реально ж виборці голосували не так за програму претендента на пост Президента (тому що всі програми, включаючи і програму Л. Кравчука, мали демократичну спрямованість), як за особистість претендента

й за ті сили, що за ним стояли. За В. Чорноволом стояла досить сильна суспільно-політична сила — Рух, що мала високий рівень організованості в Галичині й Києві (згадаймо рухівську акцію "Українська хвиля"). За Л. Кравчуком тоді в основному йшли антирухівські сили. Слід зазначити, що в процесі виборчої боротьби й у попередні роки командно-адміністративній системі, що контролювала засоби мас-медіа, вдалося створити в населення Центру, Сходу й Півдня України негативний образ рухівця, ототожнюючи його з уже існуючим на той час негативним образом бандерівця. Тому співвідношення політичних сил, що характеризує територіальні особливості політичної ситуації, у різних регіонах наприкінці 1991 року мало різний вигляд.

Окремо виділився регіон Донбасу — Луганська й Донецька області. Тут перевага партократів була шестикратною. За демократів проголосувало 12,7 % (Луганщина) і 13,6 % (Донеччина) усіх виборців; далі — великий масив центральних, південних і частково східних областей, де за демократів висловився приблизно кожний п'ятий виборець — від 16 % в Одеській і 17,4 % у Запорізькій, до 22,9 % у Харківській і 23,1 % у Вінницькій областях. У цьому масиві різко виділяються Київ, де демократичні претенденти набрали 36,6 % голосів виборців; Київ наближається до трьох західних областей — Рівненської, Волинської, Закарпатської. Слід звернути увагу на такі області, як Житомирська, Одеська і Запорізька, а також близькі до них Миколаївську й Полтавську, де "партія влади" перемогла "демократів" у 3,9—4,3 рази [8].

Третю групу склали "периферійні" західні області — поліські (Рівненська, Волинська) і карпатські (Закарпатська і Чернівецька). Тут від 35 % (Закарпаття) до 49 % (Буковина) виборців проголосували за демократів. Цікаво, що ці області донедавна перебували в складі різних держав: Волинська — в Росії, Буковина — в Румунії (до 1940 року), Закарпаття — у Чехословаччині (до 1945 року). До цієї групи, як уже відзначалося, можна віднести і Київ [9].

Нарешті, четверта група — це галицькі області — Львівська, Івано-Франківська й Тернопільська, де за демократичних претендентів віддали голоси 80—85 % виборців. У Тернопільській, що міститься найсхідніше, ближче до Києва, області Леонід Кравчук одержав найбільшу кількість голосів серед "галицьких" — 16,8 % усіх виборців.

Наведені два приклади, що характеризують роль територіальних факторів в Україні наприкінці 1991 року, свідчать про початок формування політичного життя держави в цілому, в умовах становлення її самостійності і в умовах

становлення плюралізму. Як бачимо, повторюється ситуація з попереднього прикладу: існує вісь Галичина—Київ, від якої концентрично зменшується інтенсивність підтримки національно-державницьких сил. І причиною цього є не тільки розпорошеність демократичних сил (як ми зазначили, Л. Кравчук переконливо переміг найголовнішого свого суперника — В. Чорновола, від якого, в свою чергу, безнадійно відстали інші претенденти). На нашу думку, тут дуже вплинули як ідеологічний фактор (населення традиційно з недовірою поставилось до "западєського", "рухівського" кандидата), так і командно-адміністративний. З одного боку, густо населений робітничий, урбанізований і периферійний Схід, Південь та російськомовний Крим підтримали "проросійського" і "антирухівського" кандидата Л. Кравчука. З другого боку, керівництвом, використовуючи свої повноваження (а Л. Кравчук на той час обіймав посаду Голови Верховної Ради УРСР), продовжуючи застосовувати командно-адміністративні методи управління, було дано вказівку інформаційно "підготувати" вибори. Отже, є підстави вважати, що значною мірою вибори було виграно безпосередньо на виборчих дільницях.

Глибші зрушення спостерігаємо на виборах до Верховної Ради України в березні-квітні 1994 р. і на виборах другого Президента України того самого року.

IV. Другі вибори Президента (1994 рік)

Вибори нового (другого) Президента України проходили у два тури — 26 червня і 10 липня

1994 року, бо в першому турі ніхто з претендентів не набрав більше половини голосів. За Леоніда Кравчука проголосувало 37,7 % виборців, Леоніда Кучму — 31,3 %, Олександра Мороза — 13 %, Володимира Ланового — 9,3 %, Валерія Баби́ча — 2,4 %, Івана Плюща — 1,3 % і Петра Таланчука — 0,5 %. Таким чином, у лідери після першого туру вийшли Леонід Кравчук, за якого проголосували в основному на Заході і Правобережжі, та Леонід Кучма (Схід і Південь).

У другому турі з незначною перевагою (52,15 % і 45,06 % відповідно) переміг Леонід Кучма. Географічно картина повторилася (мал. 2). Багато хто вважає, що це було не так перемогою Л. Кучми, як поразкою Л. Кравчука, тому що в період його президентства матеріальний рівень життя населення помітно знизився. Звичайно, цю причину варто враховувати. Але не вона є головною, адже рівень життя знижувався не тільки на Сході та Півдні, але й на Заході та у Центрі [10].

Результати виборів свідчать про істотні територіальні зрушення геополітичної ситуації за минулі після перших виборів Президента два з половиною роки. Національно-державне мислення електорату з західної частини України поступово розширилося майже на все Правобережжя й частково на Лівобережжя (Полтавська обл.). Схід і Південь, піддавшись потужному пропагандистському тиску засобів масової інформації, особливо московського телебачення "Останкино", що сформували імідж "Кравчука-націоналіста", проголосували за Л. Кучму. Програми

Мал. 2. Вибори Президента України (2 тур, 10.07.1994 р.)

двох претендентів не мали істотних відмінностей, крім, можливо, двох: Леонід Кучма обіцяв дати російській мові статус офіційної (хоча в програмі Л. Кучми не говорилося, що статус офіційної російська набуде по всій території України, а згідно з Законом України "Про мови", у "місцях компактного проживання населення припустиме вживання мови цього населення"— отже це була звичайна фальсифікація, обман), а також обіцяв сприяти вступові України до так званого економічного союзу СНД.

Прийшовши до влади, Президент Леонід Кучма продовжив почату Леонідом Кравчуком політику реформ, але рішучіше. Він орієнтується на радикальні соціально-економічні перетворення в житті суспільства (прискорення приватизації, незважаючи на перепони з боку лівої більшості Верховної Ради), поліпшення зв'язків як із Сходом, так і з Заходом (візити до США, Канади, Угорщини, де було підписано важливі для України міждержавні угоди, у тому числі й на багатосторонній основі), внесення на розгляд Верховної Ради нового закону про владу. Щодо цього Л. Кучма одержує сильну підтримку в першу чергу серед населення Заходу і Правобережжя. Хоча внутрішня і зовнішня політика нового Президента не завжди знаходила підтримку в різних регіонах України, він став загальнонаціональним Президентом. Розколу України на "західну" та "східну", на який розраховували ліві, не відбулося.

V. Вибори до парламенту (1994 рік)

Цікаві географічні закономірності в розкладі політичних сил проявилися під час виборів у Верховну Раду України 27 березня — 10 квітня 1994 року. Відомо, що ці вибори були достроковими і проходили в умовах глибокої соціально-економічної кризи суспільства, наростання соціальних контрастів, піку гіперінфляції (весна 1994 року), протистояння України та Росії (з проблем Чорноморського флоту, Криму, участі України в економічному союзі СНД тощо). Всі ці й деякі інші чинники привели до великої поляризації політичних сил. Чітко проявилось ліве крило, представлене знову створеною (а по суті, відновленою) Комуністичною партією України, Соціалістичною партією та Селянською партією України. Різко праву позицію зайняли ДСУ й УНА—УНСО. Активно включилася у вибори "партія влади".

Вибори проводилися за мажоритарною системою. На 450 парламентських місць було висунуто 5839 кандидатів у народні депутати, тобто в середньому по 13 на одне місце. Електорат склав понад 38 млн чоловік. У виборах взяли

участь 75,6 % усіх виборців. Кандидатами були висунуті представники 28 політичних партій, а також різних верств і груп населення. Депутатами стали: від виборців — 120 чол., від трудових колективів — 128 чол. і від партій — 89 чол. Однак при цьому з'ясувалося, що серед 338 обраних (повноваження двох депутатів не було підтверджено) тільки 167 позапартійних, а членів різних партій — 171. Найбільше місць у парламенті одержали комуністи (89), далі партії НРУ і ВРУ (23), СелДПУ (18), СПУ (14). Ліві сили одержали 121 депутатське місце, що складає понад третину всього депутатського корпусу. Усе це свідчить про значне "полівіння" українського суспільства, хоча порівняно із сумнозвісною "групою 239" попереднього скликання кількість місць цієї частини парламенту різко скоротилося [11].

Необхідно врахувати, що багато комуністів і соціалістів у своїх виборчих програмах проводили відкриту антиукраїнську політику: за повернення в Союз РСР або об'єднання в "Славянської державі" на федеративних чи конфедеративних засадах, за розчленування України під виглядом її федералізації, скасування національно-державної символіки, за офіційну двомовність, подвійне громадянство й т. ін. Підтримка частиною виборців таких ідей і гасел повинна насторожити демократичні державні сили.

У новій Верховній Раді 171, тобто майже половина депутатів — позапартійні, 56 були депутатами Верховної Ради попереднього скликання, три чверті депутатів — люди у віці 25—50 років. У Верховній Раді є представники 13 національностей, в тому числі 75 % — українці, 21 % — росіяни. Вищу освіту мають 96 % депутатів, 20 % — доктори й кандидати наук. Такий склад депутатського корпусу вищого органу влади України у середині 1994 року [12].

Які ж географічні особливості політичних сил, котрі діяли під час виборів до Верховної Ради і які продовжували діяти після них? Особливо впадає в око успіх прокомуністичних сил на Сході і національно-демократичних — на Заході. У чому ж причини очевидного "полівіння" Сходу й Півдня України?

1. Відомо, що в умовах криз індустріальні райони майже всіх країн (а Лівобережжя й Південь саме такі регіони) помітно "червоніють", тобто схиляються до марксистських переконань (які на голому місці чарівним способом пропонують покращення ситуації). Так склалося й цього разу. З усіх 24 депутатів Луганщини 79,2 % — це ліві; із 42 депутатів Донеччини — 64,3%, із 17 депутатів Запоріжжя — 58,8 %, від 8 депутатів Миколаївської області — 50 %, від 10 депутатів Херсонщини — 70 %. Однак

високий відсоток лівих у депутатському корпусі Сумщини (56,7 %), Чернігівщини (45,5 %) — областей далеко не індустріальних — можна пояснити саме тим, що це "периферійні", як зазначалося вище, області, а до того ж значна частка депутатів — це голови колгоспів і радгоспів.

2. Східні райони України перебувають переважно поза впливом українських засобів масової інформації. У багатьох із них, особливо в Донбасі, значна частина російськомовного населення, на який має вплив антиукраїнська пропаганда московських засобів масової інформації, особливо телебачення "Останкино".

3. Соціал-комуністи Сходу монополізували проблему відносин із Росією, де хоча й переважають проімперські настрої, однак є сили (типу Гайдара тощо), із якими демократам Сходу України слід вести інтенсивний діалог і взаємодіяти, чого не було, і цим скористалися ліві.

Націонал-демократичні й націонал-радикальні сили перемогли переважно в Західному регіоні, частково в Центрі (від Хмельниччини до Полтавщини й Дніпропетровщини включно). Тут особливо слід відзначити партію Народний Рух України (23 мандати, 6,8 % усіх депутатів), УРП (відповідно 9 і 2,7 %), ДПУ (5 і 1,5 %) [13].

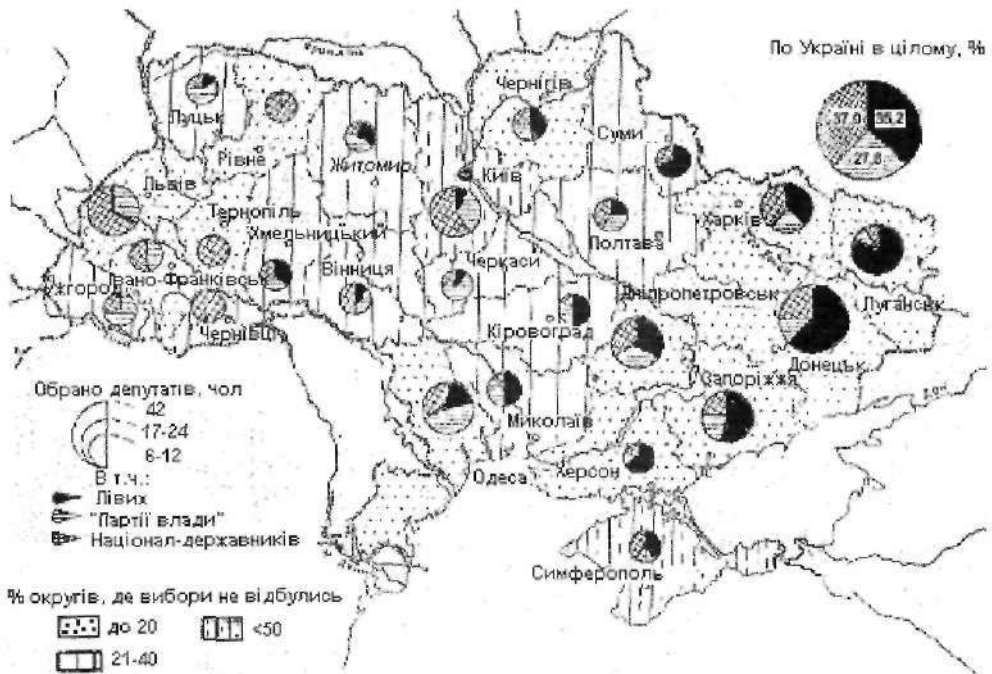
Партії націонал-демократичної спрямованості отримали 35 мандатів, тобто 11,3% усіх мандатів. Разом з іншими депутатами, близькими до націонал-демократів (наприклад, із Львівської "Нової хвилі", об'єднання "Україна"), вони мали 57 % голосів. Якщо до цього додати ще

близьких за політичними поглядами 20 позапартійних депутатів, то в цілому національно-демократичні сили у Верховній Раді після виборів 1994 року мали 77 місць (23%). Праворадикальні УНА—УНСО й УРП одержали 12 голосів (3,5%), таким чином, четверта частина складу Верховної Ради — це сила з чітко вираженою національно-державницькою орієнтацією [14].

Центристські партії, блоки й рухи у Верховній Раді 1994 року скликання зайняли порівняно скромне місце. Найбільшу кількість депутатів обрано від Міжрегіонального блоку реформ (МБР): 12 депутатів (3,6 %). Потім ідуть Партія праці — 5 (1,5%), ПДВУ — 4 (1,2%), СДПУ — 2 (0,6 %) та ін. Разом центристи мають 25 (7,4 %) мандатів [15].

Окремо слід сказати про депутатів від "партії влади" (представники колишніх президентських структур — 13, депутатів місцевих рад — 7, представників урядових структур — 9, голів колгоспів і директорів радгоспів — 13, керівників державних підприємств — 9 та ін.). У цілому "партія влади" набрала у Верховній Раді понад чверть усіх депутатських місць. В основному вони тяжіють до центристських позицій.

З точки зору розгортання політичної боротьби у Верховній Раді й регіонах доцільно поділити всіх депутатів на три великі групи: ліві (від КПУ, СПУ і СелПУ), "партію влади" й націонал-державників. Такий не дуже строгий поділ є доцільним, бо ліві сили поставили перед собою чітку мету — змінити поки що конституцій-

Мал. 3. Парламентські вибори 27.03.1994—10.04.1994 рр.

ним (парламентським) методом вибір народу України в 1991 році. їм протистоять легітимні державні сили в особі "партії влади", яка уникатиме зміни конституційного ладу, а також більшість депутатів від групи націонал-державників (це націонал-демократи, хоча не виключено блокування з окремих питань комуністів та представників УНА—УНСО).

На мал. 3. показано розподіл обраних депутатів від кожної області й Республіки Крим. Загальна закономірність така: на Заході переважали депутати від "партії влади" і націонал-демократів (на Тернопільщині й Буковині депутатський корпус був цілком сформований з представників групи націонал-демократів, тобто в основному національно орієнтованих представників), на Сході й Півдні — лівих і націонал-демократів, у Центрі — "партії влади" і націонал-демократів. Чи не найбільшою втратою депутатських місць характеризувались центральні області (тобто наявністю необраних з різних причин депутатів), а найменшою — західні й східні. У Центрі недоукомплектування депутатського корпусу має місце через необрання депутатів (у 82 із ста) або виборів, що не відбулися (18 %). У останньому випадку лівова частка припала на Київ, Дніпропетровську, Харківську, Кіровоградську й Одеську області.

Недобір депутатів у центральних областях пояснюється певною роздвоєністю електорату. Спостерігалася явна тенденція "поправління" виборців у цих, переважно аграрних, областях, де ще сильні позиції лівих сил. Не випадково тут вищий відсоток одержали представники "партії влади", серед яких чимало прокомуністичних депутатів. Така "розкиданість" політичного

спектру виборців призвела в багатьох місцях до того, що жодний депутат не одержав більше половини голосів виборців. Якщо в цілому по Україні недобір складав приблизно четверту частину всіх 450 депутатів (112 чол.), то в центральних областях (включаючи Сумську і Дніпропетровську) — майже третину (32,3 %, або 42 чол.).

VL Висновок

Як бачимо, роль територіального фактора (точніше, сукупності факторів, що ми їх поєднали під територіальною ознакою, є вельми значною. Більшість особливостей виборчого процесу, які ми описали, тією чи іншою мірою були зумовлені саме територіальним фактором. Хоча, звичайно, не можна перебільшувати чи абсолютизувати її. Вибори — це завжди дуже складний, комплексний механізм, що передбачає не лише прямий вплив одного чи кількох факторів на якесь явище, а також взаємодію і взаємний вплив факторів. Іноді одразу важко визначити, який саме фактор має першорядну вагу: наприклад, чи економічна криза спричиняється до низької активності виборців, чи низька активність виборців має наслідком брак ротації еліт, і як результат — брак кваліфікованих законів чи підзаконних актів. Такі комплексні явища, як вибори, іноді потребують застосування специфічного статистично-математичного інструментарію для комплексного дослідження, правильну постановку завдань, гіпотез і дотримання процедури дослідження для забезпечення достатньої точності результату. Подальші дослідження з урахуванням цих зауважень мають повніше розкрити роль територіального фактора у виборчому процесі.

1. *Шаблій О.* Социально-экономическая география Украины.— Львов: Свит, 1995.— С. 26.
2. Там само.
3. *Wilson A., Birch S.* Voting Stability, Political Gridlock // *Europe-Asia Studies*, Vol. 51. №6, 1999.- P. 1045.
4. Там само.- P. 1050.
5. *Khmelko V. and Wilson A.* Regionalism and Ethnic and Linguistic Cleavages in Ukraine // *Dynamics of Post-Soviet Transformation*. 1998.— P.76.
6. Там само.— P.76—77.
7. *Шаблій О.* Социально-экономическая география Украины.— Львов: Свит, 1995.— С. 92.
8. *Wilson A., Birch S.* Voting Stability, Political Gridlock // *Europe-Asia Studies*, Vol. 51. №6, 1999.- P. 1059.
9. Там само.
10. Там само. — P. 1061.
11. Там само.
12. *Barrington L.* Geographic Component of Mass Attitudes in Ukraine // *Journal of Economic Literature*. 1997.- P. 80.
13. Там само.- P. 92.
14. *Khmelko V. and Wilson A.* Regionalism and Ethnic and Linguistic Cleavages in Ukraine // *Dynamics of Post-Soviet Transformation*. 1998.- P.97.
15. *Barrington L.* Geographic Component of Mass Attitudes in Ukraine // *Journal of Economic Literature*. 1997.- P. 108.

Kostenko R.

**THE ROLE OF TERRITORIAL FACTORS
IN ELECTION CAMPAIGN
(THE SAMPLE OF UKRAINE 1990—1994 YEARS)**

The article is dedicated to the role of regional (territorial) factors in political processes. In the article author describes some aspects of influence of political, economical and geographical "subfactors" upon political elections in Ukraine during 1991—1994. Also complex regional factor includes influence of such factors as ethnical and social structure of population. The research shows that the role of regional factors during elections is significant. As the author states, most peculiarities of result of elections were caused by influence of the regional factors. The complexity of described phenomenon is caused by mutual influence of different factors that act in political process. The phenomenon of regional factors needs further and deeper research.